

4. Деякі засади й принципи державного управління в країнах Європейського Союзу, що забезпечують відкритість й соціально-економічну ефективність влади [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=972>.
5. Коцюба Р. О. Міжнародно-правові аспекти засад конституційного забезпечення права на ядерну безпеку // Р. О. Коцюба. – Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 6. – С. 35–41. – Режим доступу: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=64936>.
6. Правові аспекти належного регулювання: європейський та український підходи / Інститут законодавства Верховної Ради України, Інститут ім. Т.М.С. Ассера. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. – 264 с.
7. Публічна влада та управління: принципи і механізми реалізації : монографія / За заг. ред. Нижник Н. Р. – Чернівці : Технодрук, 2008. – 432 с.
8. Пухтецька А. А. Запровадження принципів та стандартів належного урядування у діяльності публічної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/law/2010_103/07_pukhtetska_aa.pdf
9. Регуляторна діяльність в Україні: планування, обґрунтування, обговорення, відстеження : посібник / к.п.н. Вашенко К.О., Мірошніченко О.М., Барчук І.Г., Гринчук Т.В., Кемпл Б., Богданова Г.В., Гопцій З.В., Олєфірова О.В., Піщевець О.Є., Яйчєня О.П. – К., 2008. – 156 стор.
10. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/994_524.
11. Шевчук Б. Європейські принципи належного урядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні. – Науковий вісник. – 2012. – Вип. 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Shevchuk_B.pdf.
12. Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis. Version 1.0 October 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/44789472.pdf>.
13. On the Notions of «Good Governance» and «Good Administration». European Commission for Democracy through Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.venice.coe.int.
14. Smart Regulation in the European Union / Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0543:EN:NOT>.

МЕЛЬНИК Н. В.,
здобувач кафедри теорії
та історії держави і права
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.12(477)

ЕВОЛЮЦІЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАРОДУ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено розгляду та аналізу еволюції самоорганізації народу в Україні. З'ясовано, що у витоках самоорганізації людства було народне зібрання. Проаналізовано риси самоорганізації народу від козацької доби до сучасної української держави. Визначено, що важливе значення у процесі формування громадянського суспільства відіграє самоорганізація народу. У свою чергу доведено, що без свідомої самоорганізації неможливо сформувати громадянське суспільство, яке веде до побудови демократичної держави.

Ключові слова: народ, держава, громадянське суспільство, самоорганізація народу, демократія.

Статья посвящена рассмотрению и анализу эволюции самоорганизации народа в Украине. Выяснено, что в истоках самоорганизации человечества было народное собрание. Проанализированы особенности самоорганизации народа от казацкой эпохи до современного украинского государства. Определено, что важное значение в процессе формирования гражданского общества играет самоорганизация народа. В свою очередь доказано, что без сознательной самоорганизации невозможно сформировать гражданское общество, которое ведет к построению демократического государства.

Ключевые слова: народ, государство, гражданское общество, самоорганизация народа, демократия.



The article is devoted to the analysis of the evolution and self-organization of the people in Ukraine. It was found that the origins of self-mankind was the national assembly. Analyzed the features of self-organization of the people of the Cossack era to the modern Ukrainian state. Determined that the importance of the process of self-organization of civil society plays a nation. In turn, it is proved that it is impossible without self-conscious form a civil society, which leads to the building of a democratic state.

Key words: *people, state, civil society, the self-organization of the people, democracy.*

Вступ. Сьогодні досить активно у вітчизняній юридичній літературі обговорюються питання, пов'язані із формуванням громадянського суспільства в Україні. Невід'ємним елементом у даному формуванні є самоорганізація народу.

Якщо поглянути на теперішній стан у державі та суспільстві, можна зрозуміти, що людина для реалізації своїх бажань та амбіцій у матеріальному, соціальному, політичному аспектах життя хоче змінити нестабільність на стабільність, але не може бути винятком, що її надії, сподівання, очікування можуть бути даремними. Тим паче, що сьогодні сформована невизначеність, якої не потрібно боятися, оскільки ми живемо в епоху змін, коли цінності є двозначними, усе у світі взаємопов'язано. Людина і суспільство завжди існують в умовах нестабільності, але з іншого боку, якщо розумно й об'єктивно поглянути на ситуацію, розуміємо і сподіваємось на тимчасовість і нестабільність будь-якого стану в державі.

Таким чином, наразі досить актуальною стала одна з основних проблем сучасності – з'ясування ступеня самоорганізації українського народу, його здатності самостійно творити державу на рівні вимог сучасності, а також створити сприятливі умови для самопізнання, саморозвитку, самореалізації кожного громадянина України, які передбачають певні зміни в суспільстві, що ведуть до формування громадянського суспільства.

Постановка завдання. Незважаючи на значні теоретичні розробки щодо розвитку та особливостей формування теорії самоорганізації нині залишаються невирішеними багато питань. Зокрема, не з'ясовано сучасний стан самоорганізації народу та її вплив на формування громадянського суспільства, що сприяє створенню необхідних умов для розвитку правової держави.

Окремі аспекти теорії самоорганізації розглядалися й аналізувалися вітчизняними і зарубіжними науковцями, серед яких І. Гороховський, А. Карась, Б. Кравченко, В. Кремь, В. Кузьменко, В. Молодій, Г. Нестеренко, Ю. Павленко, І. Письменний, Н. Полонська-Василенко, О. Романчук, Д. Табачник, В. Ткаченко та інші.

Метою статті є дослідження еволюції самоорганізації народу в Україні.

Результати дослідження. Для більшості політичних інститутів, таких як політичні партії, місцеве самоврядування, неурядові організації тощо, самоорганізація народу є вихідним принципом, на якому базується їх існування та діяльність. Явище самоорганізації народу супроводжує всю історію існування людства, розвиваючись від його найпростіших форм до складних, багатофункціональних та інституціоналізованих у сучасному суспільстві. Із часом формувалося розуміння важливості цього явища для ефективного функціонування демократичних політичних режимів. На теоретичному рівні, у творах А. де Токвіля, Дж. Локка та інших дослідників, визначалося місце різних форм громадянської самоорганізації в політичному житті та обґрунтовувалася необхідність і доцільність спеціального режиму взаємовідносин їх та держави. Із часом самоорганізація народу стала сприйматися як цілком природна й органічна частина демократичних політичних режимів. Функції, які вона виконувала, набували дедалі більшої важливості, її наявність стала не лише звичним явищем, а чимось природним [1, с. 1].

Наприкінці XVIII ст., коли Ш. Монтеск'є проголосив принцип розділення влади, він, власне, не зробив ніякого відкриття. Цей принцип існував споконвіку у витоках самоорганізації людства у племінних, а згодом і в державних структурах. Спочатку роль законодавчої влади відіграло народне зібрання. У Давньому Новгороді, наприклад, влада князя обмежувалася народним вічем. У Римі існувало народне зібрання, сенат, консулат, трибунат. Нечітко була визначена лише судова влада. Вона належала то народному зібранню, то колегії жерців, то трибунам, то спеціально обраним суддям [2, с. 88].

Риси самоорганізації народу виразно виступають на передній план у післятатарські часи, коли власні князівські структури у Наддніпрянщині були підірвані, а литовські ще глибоко не вкоренилися. У цей період спостерігається розвиток місцевого самоврядування, церковно-міщанських братств, козацьких громад і Запорозької Січі. Із переходом усієї України під владу Польщі органи місцевого самоврядування та церковні структури стають виразною опозицією до іноземців, що стимулює бурхливий національно-культурний розвиток кінця XVI – першої половини XVII ст. [5, с. 9].

Події козацького періоду також дозволяють побачити вплив громадянських ініціатив на формування держави. Козацтво стало творцем спочатку Запорозької Січі, а потім – Гетьманщини, хоча були й інші, менш вдалі і менш відомі спроби. Запорозьке козацтво виникло й розвивалося як форма вражаючої самоорганізації суспільного життя, головною детермінантою якої була особистісна свобода. Зростання авторитету козацтва в українському суспільстві було обумовлене не лише його роллю захисника рідної землі, борця за волю свого народу, а й тим, що воно творило новий тип суспільних відносин і нові суспільні цінності.



Внутрішня самоорганізація козацького товариства породила козацьку старшину, яка за своїми майновими та владними інтересами утворила певну протилежність рядовим козакам, котрим, крім власного життя, практично не було чого втрачати. Після такого розколу козацького суспільства на старшину і рядових козаків утворилася козацька держава – Запорозька Січ. Так, громадянське суспільство стало творцем держави, але при цьому певна його частина зосередила у своїх руках владу і поставила себе над козацькою спільнотою [4].

Появі Гетьманщини передувала багатолітня боротьба українського народу проти панування польської шляхти в Україні – боротьба, в якій активізувались українські громадянські ініціативи того періоду. Напевно, утвердження Гетьманщини не було б можливим без тих передумов, що були створені праобразом громадянського суспільства: утворення козацтва, підтримки козацтвом православної церкви і православних братств, військового досвіду козаків і селян, врешті-решт, перетворення козацтва на провідну верству українського суспільства. Зокрема, про розмах нових, створених козаками суспільних відносин і поширення їх на значну частину території України свідчать козацько-селянські повстання під проводом К. Косинського, С. Наливайка наприкінці XVI ст., однак ця історична потуга зазнала невдачі. Однією з причин цього була недостатній ступінь зрілості громадянського суспільства для здатності утвердити державу.

Визначальну роль громадянського суспільства у творенні держави засвідчує і діяльність Української Центральної Ради, яка існувала тринадцять з половиною місяців – з 17 березня 1917 року до 29 квітня 1918 року. Величезною заслугою Центральної Ради було те, що вона поновила в Україні державницьку свідомість, приглушену двома віками російського панування. «Вона пройшла разом з усією Україною протягом року величезну еволюцію: від підданства – через автономію – до незалежної української держави... Це був рік плекання самої ідеї парламентарної держави і рік безперестанної боротьби за її існування. Головне, що зробила вона, – це домоглася визнання прав українського народу на свою державу, на свою культуру, на свою мову» [7, с. 486].

З іншого боку, й самоорганізація в царині громадянського суспільства не може розгортатися без певного доступу до державних елементів і впливу на ключові об'єкти соціальної системи. Так, Б. Кравченко, досліджуючи динаміку українського націєтворення на початку XX ст., показує, що історична слабкість цього процесу була пов'язана з порівняно низьким рівнем мобілізації українського суспільства та його незначною участю в розвитку торгівлі і промисловості, а також із ускладненим доступом до освіти. Отже, ефективній самоорганізації на національному рівні українству заважала нестача «ваги» у стратегічно важливих галузях господарства, саме тому спроба державотворення в 1917–1920 роках не мала передумов для успіху [9].

В умовах Радянського Союзу самоорганізація народу не мала широкого простору для діяльності, що було зумовлено природою правлячого режиму, який прагнув до максимального контролю всіх сфер суспільного життя. Натомість, у другій половині 80-х років XX ст. і в перші роки існування України як незалежної держави спостерігалось бурхливе поживлення у сфері громадянської самоорганізації. Два фактори – як лібералізація режиму та загальне піднесення в суспільстві, надмірні сподівання на власну активність та використання нових для країни, але ефективних у демократичних суспільствах інститутів – призвели до появи численних нових профспілок, повсюдного поширення акцій протесту, зібрань трудових колективів, неурядових організацій та об'єднань. Активна діяльність цих інститутів стала чинником дестабілізації як політичної системи Радянського Союзу, так і України в перші роки її незалежності [1, с. 1].

У другій половині 80-х – на початку 90-х років Україна розпочала рух до демократії в жорсткому політичному протиборстві із залишками старого комуністичного режиму, який ніяк не хотів здавати своїх позицій. Не дивно, що перевагу в цей час здобуло «демократичне громадянське суспільство». Завдяки самоорганізації політизованих громадських рухів у 1988–1991 роках Україна здобула і втримала державну незалежність та почала свій рух до ринку й демократії.

В Україні найвизначнішу роль у пробудженні громадської свідомості та в інформуванні людей про громадські рухи й організації відіграла газета «Літературна Україна» та її видавець – Спілка письменників України. Найбільш відомими серед перших громадських об'єднань були Культурологічний клуб у Києві (1987), культурологічне Товариство Лева у Львові, Товариство української мови імені Т. Шевченка, екологічний рух «Зелений світ», товариство захисту колишніх в'язнів тоталітарного режиму «Меморіал» тощо.

Величезний вплив на перебіг політичних подій і подальшу долю країни мало утворення Народного руху України за перебудову (НРУ) – масової, ідеологічно строкатої, проте антикомуністичної за своїм духом і національно зорієнтованої організації. НРУ творився за зразком народних фронтів, що виникли і вже досягли значного впливу у країнах Балтії. У вересні 1989 року був проведений його Установчий з'їзд, що означало фактичну легалізацію політичного плюралізму у країні. Усвідомленою стала потреба у формуванні політичних партій, перший період творення яких припав на період весни 1990 – літа 1991 року. Значним політичним досягненням демократичних сил у цей період стало створення після виборів 1990 року першої організованої опозиції у Верховній Раді – Народної Ради на чолі з академіком І. Юхновським, у складі якої було 125 депутатів. Завдяки їй у липні 1990 року Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет України – одну з найсміливіших на всій території СРСР (окрім балтійських республік). Тим самим було зроблено перший дуже важливий крок до державної незалежності країни [8].



Ще одним проявом самоорганізації народу стало організоване Українською студентською спілкою та Студентським братством у Львові голодування, яке було найбільш резонансною та однією з найрезультативніших, передусім у сенсі впливу на суспільну свідомість, громадських акцій масового протесту. Воно сколихнуло Україну, пробудило й ту частину громадянства, яка ще «спала» в політичному сенсі, прискорила процеси демократизації і, зрештою, – забезпечила стійкість і послідовність України у здобутті та відстоюванні державної незалежності, в тому числі й під час референдуму 1 грудня 1991 року [8]. Проте на зміну бурхливому розвитку досить швидко прийшло масове розчарування, пов'язане з низькою відповідальністю державних діячів щодо запитів та вимог суспільства, а відтак, низькою ефективністю громадянської активності та самоорганізації народу.

«Реабілітація» понять «самоорганізація народу» та «громадянське суспільство» із захопленням ідеєю творення дійсності, яка б відповідала його змісту, настала в Україні після подій листопада-грудня 2004 року. Як би ці події не називали, на боці яких би сил – «помаранчевих» чи «синьо-білих» – не виступали під час масових народних акцій на Майдані Незалежності у Києві та інших майданах України, ніхто не може заперечити, що це було величезне напруження сил народу, грандіозний сплеск суспільної енергії, яскравий вияв українського громадянського суспільства, яке нарешті показало себе здатним перемагати всесильну, як здавалося раніше, владу. Хоч ця перемога пізніше не була належно закріплена українськими політиками, досвід боротьби допоміг подолати типовий для посткомуністичних суспільств страх і невіру у свої сили. Люди побачили можливості мобілізованого громадянського суспільства і почали шукати шляхи подальшого впливу на стан справ у країні. Стало зрозуміло, що практика громадянського суспільства варта того, щоб її розвивати в найрізноманітніших формах, а отже, й концепція громадянського суспільства заслуговує вивчення і застосування.

Під час Помаранчевої революції те, що здавалося недоліком українського громадянства – його терплячість та невоєвничість, – обернулося значними перевагами: суспільство виявилось здатним нейтралізувати агресивність режиму і гасити бойовий дух його охоронців за допомогою таких незвичних засобів політичної боротьби, як квіти та кольорові повітряні кулі. Стійкість, разом із мирною налаштованістю громадян, що вийшли на майдани країни, врешті змусили владну верхівку відступити не застосовуючи насильства щодо протестантів [8].

Проте в будь-якій соціальній системі поряд із процесами організації й самоорганізації відбуваються процеси дезорганізації, деструктивного характеру. Зокрема в системі публічної влади це може знаходити вияв у бюрократизмі, імітації керування, замиканні служби в органах влади на собі тощо. На процеси індивідуальної самоорганізації деструктивно також впливає тривожний емоційний стан суспільства (зокрема, у кризові періоди його розвитку), подвійні стандарти в діях керівників, неблагополучна моральна атмосфера в колективі або родині, ідеологія ЗМІ, яка розкладає моральні підвалини, тощо. Тому лише системна робота в напрямку стимулювання прагнення посадових осіб органів публічної влади до самовдосконалення, самореалізації та розвитку власних моральних і професійних якостей може дати результат швидкого нагромадження позитивної синергії, так необхідної нашому суспільству. Лише за умов комплексного цілеспрямованого і творчого підходу до цього динамічного процесу досягається підвищення власної активності особи, яка має усвідомлювати, що для того, аби не деградувати, необхідно постійно працювати над собою. Недостатньо навіть простого збереження рівноваги [6].

Нині активізувалася нова хвиля самоорганізації народу, яку ще можна назвати зрілою самоорганізацією, – це Євромайдан. Певні автори [3] стверджують, що Євромайдан принципово відрізняється від Помаранчевої революції, із чим варто погодитися. Можливо, справді, тоді було зачаття, а тепер, рівно через 9 років, народилося громадянське суспільство, основою якого стала самоорганізація молоді, зокрема студентів в активному спротиві подіям, що відбуваються у країні.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши еволюцію самоорганізації народу на українських землях та її вплив на громадянське суспільство, можна стверджувати, що без свідомої самоорганізації неможливо сформувати громадянське суспільство, яке веде до побудови демократичної держави.

У той же час, самоорганізація може успішно здійснюватися лише в межах розгортання самої системи, яка, власне, і задає конкретні параметри самоорганізації. Індивідуальна самоорганізація й колективна мають бути гармонізовані між собою, сприяти вихованню соціально і професійно значущих якостей громадянина, активної життєвої позиції, розвивати почуття взаємної відповідальності.

Отже, процеси самоорганізації можна вважати первісною передумовою формування і становлення громадянського суспільства. Однак дані процеси розгортаються і розвиваються значно успішніше, якщо для цього створюються сприятливі політичні та економічні умови. Значною мірою ці умови створює державна влада за допомогою прийняття необхідних законів, стимулювання демократичного стилю роботи державних структур, ініціації чи забезпечення умов для соціального контролю за дотриманням встановлених демократичних норм.

Список використаних джерел:

1. Гороховський І.Л. Громадянська самоорганізація як чинник стабільності політичної системи України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / І.Л. Гороховський. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.



2. Кузьменко В.Л. На порозі Надцивілізації: системний аналіз актуальних проблем сучасності, соціальне прогнозування та футурологія / В.Л. Кузьменко, О.К. Романчук. – Львів : Універсум, 2001. – 152 с.
3. Молодій В. Львівський Євромайдан як приклад народження громадянського суспільства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zahid.net/home/showSingleNews.do?lvivskiy_yevromaydan_yak_prikklad_narodzhennya_gromadyanskogo_suspilstva&objectId=1299430.
4. Нестеренко Г.О. Самоорганізація громадянського суспільства: значення для націєтворення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pru.edu.ua/ebook/book/html/D/ispu_ksue_Nesterenko/120.html.
5. Павленко Ю.В. Соціально-історичне підґрунтя розбудови громадянського суспільства в Україні // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні : тези наукової конференції / за ред. А.Ф. Карася. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 8–13.
6. Письменний І. Індивідуальна самоорганізація посадових осіб органів публічної влади: синергетичний підхід / І. Письменний // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2009-01/Pismenniy.pdf.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 1995. – Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
8. Розвиток громадянського суспільства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://astrolabium.com.ua/downloads/file/FundamentalsOf Democracy_fragment.pdf.
9. Krawchenko B. Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine. – Oxford : Canadian institute of Ukrainian studies University of Alberta, 1987. – 333 p.

МІСІНКЕВИЧ Л. Л.,

доктор історичних наук,
перший проректор з наукової роботи, професор
кафедри теорії та історії держави і права
(Хмельницький університет управління
та права)

УДК 94(477)

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО РЕАБІЛІТАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ

У статті досліджується діяльність органів державної влади, партійних організацій, владних структур у вирішенні соціально-економічних, житлово-побутових та національно-культурних запитів кримських татар та інших національних меншин регіону через діяльність комісії Верховної Ради СРСР та державної комісії з проблем кримськотатарського народу. Проаналізовані законодавчі та нормативні акти кінця 1980-х – початку 1990-х років, які позитивно сприяли розгляду реабілітаційних питань депортованих народів Криму.

Ключові слова: депортація, репресії, реабілітація, спецпоселенці, культ особи, петиційна діяльність, кримінальна відповідальність, паспортизація, перебудова.

В статье исследуется деятельность органов государственной власти партийных организаций, государственных структур в решении социально-экономических, жилищно-бытовых и национально-культурных вопросов крымских татар и других национальных меньшинств региона. Освещается деятельность комиссии Верховного Совета СССР и государственной комиссии по реализации проблем крымскотатарского народа. Анализируются законодательные и нормативные акты конца 1980-х – начала 1990-х годов, которые положительно способствовали рассмотрению реабилитационных вопросов народов Крыма.

Ключевые слова: депортация, репрессии, реабилитация, спецпоселенцы, культ личности, петиционная деятельность, криминальная ответственность, паспорттизация, перестройка.

The activity of the bodies of the state power and Party organizations is investigated in the article and also power structures in determination of social-economical, living conditions and national-cultural questions of Crimean Tatars and the other national minority of the region because of the activity the Commission of the Supreme Soviet of the USSR and the state Commission of the problems Crimean-Tatar people. It has been analyzed legislative and normative act at the end of 1980 and at the beginning of 1990, which influenced well for consideration the rehabilitation of Crimean people.

Key words: deportation, repression, rehabilitation, special settlers, the cult of personality, positional activity, criminal responsibility, a passport system and reorganization.

